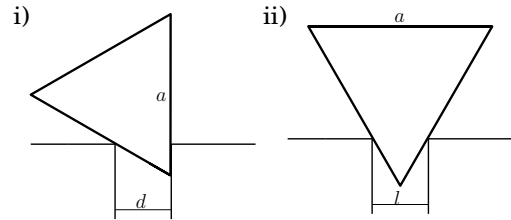

Eesti-Soome olümpiaad 2013

1. PRISMA (8 punkti)

i) (4 punkti) Püstprisma kujuline homogeen-
sest materjalist klots, mille põhjaks on võrd-
külgne kolmnurk küljepikkusega a , asetata-
kse kahe laua vahele jäävasse horisontaalse
pilusse nii, et püstprisma üks külgtahk on
vertikaalne. Kui pilu teha järjest kitsamaks,
siis millisest laiusest d alates kukub prisma
pilust välja? Prisma ja laudade vahel puudub
hõõre; prisma on homogeenest materjalist.
Pilu servad on üksteisega paralleelsed.

ii) (4 punkti) Nüüd asetatakse prisma pilus-
se nii, et üks ta külgtahk on horisontaalne.
Millisest pilu laiusest l alates muutub see
asend ebastabiilseks?

2. MOBILIKAAMERA (6 punkti) Fotograaf
tegi pildi, teravustades fotokaamera kaugu-
sel L asuvale objektile, misjärel ilmnis, et
terava kujutise andsid ka kõik sellest kaugemad objektid (kuni lõpmatu kauguseni),
samuti olid teravad sellest lähemad objektid
alates kaugusest s .

i) (4 punkti) Milline on minimaalne võimalik
 L väärtus?

ii) (2 punkti) Leidke sellele vastav s .

Teadmiseks. Punktobjektist digitaalse fo-
tokaamera sensorile tekkinud kujutise loeme
teravaks siis, kui kujutise suurus ei ületa
ühele pikslile vastava sensorielemendi suu-
rust, vastasel korral tekib udune pilt. Foto-
kaamera objektiivi võime lihtsustatult vaa-
delda kui kumerlääts. Teravustamisel muu-
detakse sensori ja objektiivi vahekaugust.

Parameetrid. Vastus arvutage ühe tun-
tud tootja mobiiltelefoni sisse ehitatud kaa-
mera jaoks, mille objektiivi fookuskaugus on
 $f = 4,3$ mm ning lääts läbimõõt $D = 1,8$ mm.
Sensori pikema külje pikkusele $w = 4,6$ mm
vastab $N = 3264$ pikslit.

3. MISSIOON MARSILE (7 punkti) Mees-
kond kosmonaute sõidab Marsi polaarpiir-
konda otsima pinnasesse peitunud jääd. Nen-
de kosmoselaev sõidab Maalt Marsile ellip-
tilisel vaheorbiidil, mis on mõlema planeedi
orbiidile puutujaks. Kuigi sel orbiidil on
ka puudujääke, kasutatakse seda tänu kü-
tusesäästlikkusele küllaltki tihti. Tulevased
mehitatud marsimissioonid lendavad seetõ-
ttu küllaltki tõenäoliselt just sedaviisi. Siin
ülesandes uurime mõnd selle orbiidi aspekti.

Marsoriibi keskmine raadius $R_a = 1,52$ AU; Maa orbiidi keskmine raadius $R_g = 1$ AU = 149 600 000 km. Marsi keskmine raa-

dius $r_a = 3397$ km ja raskuskiirendus Marsi
pinnal $g_a = 3,71$ m/s². Maa keskmine raadius
 $r_g = 6371$ km.

i) (1 punkt) Leidke Marsi orbitaalperiood T_a
ehk Marsi „aasta“ pikkus Maa aastates.

ii) (1,5 punkti) Kui kaua (t_t) võtab üheotsa-
reis Marsile aega?

iii) (1,5 punkti) Kosmoselaeva viib kirjel-
datud orbiidile võimas rakett. Efektiivseim
on põletada kütust lühiajalise purskena, kui
kosmoselaev on veel Maa lähedal. Kui suu-
re kiiruse muudu Δv_1 peab rakett kosmose-
laevale andma, et see jõuaks vaheorbiidile,
alustades põhjapooluselt? Õhutakistust ärge
arvestage.

iv) (1,5 punkti) Hinnake kiiruse muutu Δv_2 ,
mida on vaja, et siseneda ringorbiidile Marsi
lähedal.

v) (1,5 punkti) Vähemalt kui kaua võtab
aega reis Marsile ja tagasi?

4. MAGNETDIPOOLID (7 punkti) Vaadel-
gem järgnevat magnetdipooli mudelit. Väike
takistuseta traat on painutatud ruuduks kül-
jepikkusega a . Mingis traadi punktis asub
pisike ideaalne vooluallikas, mis hoiab traadi
püsivalt voolu I . Tasapinnalise voolurin-
gi magnetmoment m defineeritakse seosega
 $m = IA$, kusjuures vektor $\vec{m}$ osutab voolu-
ringi normaali sihis parema käe reegli järgi
(A on vooluringi poolt piiratud pindala).

i) (3 punkti) Dipool paigutatakse homogeen-
sesse magnetvälja $\vec{B}$ nii, et nurk $\vec{m}$ ja $\vec{B}$ vahel
on θ . Leidke nurgad θ_s ja θ_u , mis iseloomusta-
vad vastavalt stabiilset ja ebastabiilset tasa-
kaaluasendit. Arvutage töö w , mis tuleb teha,
keeramaks dipooli asendist θ_s asendisse θ_u .
Vastus avaldage m ja B kaudu.

Kirjeldatud mudelit saab kasutada paar-
dumata elektrone sisaldavate materjalide
magnetomaduste arvutamiseks, kui elektro-
nide omavaheline vastasmõju on tühine. Ol-
gu meil materjalitükk, kus on n sellist paar-
dumata elektroni igas ühikruumalas, paigu-
tatud homogeenesse magnetvälja $\vec{B}$. Spini
tõttu käitub iga paardumata elektron kui
väike magnetdipool. Elektroni kvantloomu-
sest tingituna saab ta magnetmomenti pro-
jektsioon $\vec{B}$ sihile olla aga ainult kas μ_B või
 $-\mu_B$; konstanti μ_B nimetatakse Bohri mag-
netoniks.

ii) (4 punkti) Arvutage uuritava materja-
li magnetmoment ruumalaühiku kohta (M)
temperatuuril T välises magnetväljas B .

5. NÖÖRI HÕÕRE (8 punkti) Mõõtke liuge-
hõõrdetegur μ_1 pastapliiatsi ja nööri vahel.
Hinnake mõõtemääramatust. Võib abiks ol-
la, et liugehõõrdetegur pliiatsi ja sama nööri
vahel mõõdeti ja saadi $\mu_2 = 0,20 \pm 0,01$.

Katsevahendid: dünamomeeter, nöör, pas-
tapliiats, pliiats ja raskus.

Eesti-Soome olümpiaad 2013

6. KERA JA SILINDER (7 punkti) Kaldpinnal nurgaga α lebavad kera ja silinder, kummagi mass on m ning raadius r . Kehad lastakse lahti võrdsele algkõrgusele H . Kera ja silindri inertsimomendid on vastavalt $I_{\text{sph}} = \frac{2}{5}mr^2$ ja $I_{\text{cyl}} = \frac{1}{2}mr^2$. Kaldpinna ja kehade vaheline hõõrdetegur on μ .

i) (2 punkti) Kumb keha jõuab varem alla? Milline on teise keha suhteline hiline mine $\gamma = (t_2 - t_1)/t_1$? Ajad t_1 ja t_2 tähistavad vastavalt esimesena ja teisena alla jõudnud kehade liikumise aegu. Eeldage, et veeremine toimub ilma libisemata.

ii) (2,5 punkti) Leidke kaldenurga minimaalne väärtus α_0 , millest alates hakkab silinder lisaks veeremisele ka libisema.

iii) (2,5 punkti) Kui $\alpha \rightarrow 90^\circ$, siis kaotavad kehad mõistagi pinnaga kontakti ning jõuavad vabalt langedes võrdse ajaga alla. Milline on aga minimaalne kaldenurk α_m , mille puhul nii kera kui silinder võrdse ajaga alla jõuavad?

7. LÄÄTSEGA PÕLETAMINE (7 punkti) Päikesevalgus fokuseeritakse läätse abil, mille diameeter $d = 10$ cm ja fookuskaugus $f = 7$ cm, õhukesele mustale plaadile. Plaadi taga on peegel. Päikese nurkläbimõõt $\alpha = 32'$ ja päikesevalguse intensiivsus Maa pinnal $I = 1000 \text{ W/m}^2$, Stefan-Boltzmanni konstant $\sigma = 5,670 \cdot 10^{-8} \text{ W/(m}^2\text{K}^4)$.

i) (4 punkti) Leidke plaadi kuumutatava laigu temperatuur.

ii) (3 punkti) Kasutades termodünaamikaargumente, hinnake suurimat läätse diameetrit, millega see mudel on veel kasutatav.

8. STABILITRON (7 punkti) Induktiivsus L ja mahtuvus C on ühendatud järjestikku lülitiga. Algul on lüliti avatud ja kondensaatorile antakse laeng q_0 . Seejärel lüliti suletakse.

i) (1 punkt) Kuidas sõltuvad kondensaatori laeng q ja vooluringi vool I ajast? Joonistage süsteemi faasidiagramm — süsteemi areng $I - q$ -teljestikus — ja pange kirja joonistatud kõverate parameetrid. Märkige süsteemi arengu suund nool(t)ega.

Stabilitron ehk *Zeneri diood* on mitteliineaarne skeemielement, mis töötab kahesuunalise dioodina: see juhib voolu positiivses suunas, kui päripinge ületab kindla läve, ent juhib ka negatiivses suunas, kui stabilitronile on rakendatud piisavalt suur negatiivne pinge (vastupinge). Tavaliselt on need pingepiirkonnad küllaltki erinevad, kuid meie siin kasutame järgnevate omadustega Zeneri dioodi: päri voolu puhul on pinge dioodil V_d , vastu voolu puhul $-V_d$, nullvoolu puhul on pinge vahemikus $-V_d < V < V_d$.

Nüüd ühendame induktiivsuse L , kondensaatori C , lüliti ja stabilitroni kõik järjestikku. Algul on lüliti lahti. Jälle antakse kondensaatorile laeng $q_0 > CV_d$, misjärel lü-

liti suletakse.

ii) (2 punkti) Joonistage süsteemi faasidiagramm. Märkige süsteemi arengu suund nool(t)ega.

iii) (2 punkti) Kas süsteemi areng peatub tingimata olekus, kus $q = 0$? Leidke q vahemik, kust alustades süsteemi areng paratamatult peatub.

iv) (2 punkti) Leidke ühe täisvõnke järel kondensaatori laengu q positiivse maksimumväärtuse vähenemine Δq . Kui kaua läheb aega, enne kui võnkumine peatub?

9. KLAASSILINDER (7 punkti) Juuresoleval pildil on klaasist poolsilinder, mis on asetatud joonelisele paberile (naaberjoonte vahemaa on kõikjal sama). Mis on klaasi murdumisnäitaja?

10. TAKISTUSLIK SOOJENEMINE (8 punkti) Mõõtke takisti takistus. Mõõtemääramatust hinnata ei ole vaja.

Vahendid: takisti, pingeallikas (patareid), ampermeeter, kalorimeeter, termomeeter, stopper.

Kalorimeeteris on $V = 0,80$ dl vett ja $m_a = 27$ g of alumiiniumi, vee erisoojus $c_w = 4,2 \text{ J/(K}\cdot\text{g)}$ ja alumiiniumi erisoojus $c_a = 0,90 \text{ J/(K}\cdot\text{g)}$. Patareide sisetakistus on muutlik. Patareid võivad tühjaks saada, varupatareid on saadaval.

